

Oma maa suur keel

Karl Pajusalu. Eesti keele 100 aastat. Riigikantselei ja AS Eesti Meedia, Post Factum, 2019

Siinse tutvustuse pealkirjaks tõstetud motoga on professor Karl Pajusalu iseloomustanud oma raamatu „Eesti keele 100 aastat“ (2019) lähenemisviisi ja käsitlust. Teos kuulub Eesti Vabariigi 100. aastapäeva tähistamiseks

loodud raamatusarja. Raamatu struktuur on ajaline, käsitledes eesti keele seisundit, arenemist ja uurimist Eesti Vabariigi alguskümnenditel, okupeeritud Eestis ja iseseisvuse taastanud Eesti Vabariigis. Väljaanne on varustatud paljude keelenäidete ja rikkaliku pildimaterjaliga, sisaldades ka lühiartikleid tuntumatest keeleteadlastest.

Peaaegu pool raamatu alla 200-leheküljelisest mahust käsitleb esimese iseseisvusaja keeleelu, teine pool hõlmab ülejäänud 80 aastat. Sellise jaotuse üle võiks polemiseerida, aga küllap on autor pidanud vajalikuks näidata, et 1920.–1930. aastatel loodi alus suurele osale neist põhimõtetest, millel põhineb eesti keele staatus, riigi keeleelu ja kirjakeele arendamine kuni tänase päevani.

Pajusalu tõstab esimese iseseisvusperioodi eesti keeleelu saavutustena esile kolm olulist teemat. Esiteks avardasid eestikeelne riik ja rahvusülikool ning haridussüsteemi üldine eestikeelseks muutumine keele kasutusalasid, keskele kohale tõusis sõnavara rikastamine, oskus- ja teaduskeele arendamine. Teiseks stabiliseerus keelenormijate ja keeleuudajate vastasseisus ja väitluses 1920. aastate lõpuks eesti kirjakeele reeglistik, mis koos uue sõnavaraga levis õpikute ja õigekeelsussõnaraamatute kaudu kooliõpetusse ning avalikku kasutusse. Kolmandaks rõhutatakse 1920. aastal loodud emakeele seltsi olulist rolli keeleelu korraldajana. Kirjakeele ja eestikeelsuse populariseerimise kõrval sai seltsist koos Tartu ülikooli eesti keele arhiiviga eesti rahvakeele, st murrete kogumise ja uurimise keskus. Raamatus tutvustatakse ka 1930. aastatel sündinud esimest tervikpilti eesti keele

ajaloost ja murdeliigendusest. Olulise sammuna keele väärtustamisel vaadeldakse 1934. aastal vastu võetud keeleseadust. Keeleteadlastele pakkusid avaldamisvõimalusi ajakirjad Eesti Kirjandus ja Eesti Keel.

Pajusalu hinnangul oli kirjakeele valdamine esimese iseseisvusaja lõpuks muutunud hariduse ja harituse sümboliks ning sotsiaalse edukuse märgiks. Koolikeelena õpetatav normikeel surus tagaplaanile õpilaste murdelise kodukeele. Erinevalt paljudest maadest ei tekkinud Eestis sotsiolekte, vaid argikeelenagi levis kirjakeelele lähedane ühiskeel.

Raamatu järgmises osas vaadeldakse piiranguid, mida tõi eesti keelele nõukogude võim. Okupatsiooniga kaasnenud suured rahvastikum muutused muutsid järsult Eesti keelelist olukorda. Eesti keele kasutusväli kitsenes, paljudel tegevusaladel ja osas Eesti regioonidest ainuvalitses või domineeris vene keel. Eestlaste jaoks oli eesti keel siiski läbi kogu nõukogude aja tähtsaim keel ja identiteedi alus. Kүүditamiste ja maarahva elukohamuutuste tagajärjel assimileerusid murded kiiresti, sellele aitas kaasa ka halvustav suhtumine murretesse. Kirjakeelgi suruti üsna kitsastesse normipiiridesse, takistades nii keele loomulikku arengut.

Keeleuurimine oli paremas seisus. Tartu ülikooli kõrvale loodi teise uurimiskeskusena keele ja kirjanduse instituut. Õigekeelsuse sõnaraamatute traditsioon jätkus, ka emakeele selts jätkas tegevust. Avaldamisvõimalused tekkisid 1950. aastate teisel poolel, kui hakkasid ilmuma emakeele seltsi aastaraamat ning ajakiri Keel ja Kirjandus.

1960. aastaid iseloomustatakse raamatus kui keele uuenemise aega. Sõnavara rikastamine hõlmas nii üldkeelt kui ka oskuskeelt, kirjakeele normid hakkasid vabanema liigsetest piirangutest. Seoses ühiskonna liberaliseerimisega tõusid keeleküsimused jälle avaliku arutluse objektiks. Ka murdeid ja kohalikku keelepruuki hakati uuesti väärtustama. Emakeelega tegelemine muutus populaarseks: emakeele selts hakkas korraldama koolide keelepäevi ja tegi esimese avaliku sõnavõistluse, ajalehtedes ilmusid keeleküljed ja raadios hakati regulaarselt edastama keelesaateid.

Pajusalu vaatleb ka keeleteaduse arenemist ja uuenemist. Uus keeleteadlaste põlvkond Tartu ülikoolis sai mõjutusi maailma uusimatest keeleteaduse suundadest. Ülikoolis ning keele ja kirjanduse instituudis saadi silmapaistvaid tulemusi nii foneetika ja fonoloogia, morfoloogia, sõnamoodustuse kui ka süntaksi uurimisel. Keele ja kirjanduse instituudis tehti eeltöid eesti keele suurte sõnaraamatute koostamiseks.

Eesti rahvuslik ärkamine 1980. aastate lõpul seostub suuresti võitlusega eesti keele väärtustamise ja kasutusvaldkondade laiendamise eest. Olulisimate sammudena on raamatus esile tõstetud 1989. aasta keeleseadus (millele järgnesid 1995. ja 2011. aasta keeleseadused), eesti keele hoidjate väärtustamiseks loodud Wiedemanni keeleauhind (millele uuel sajandil lisandus aasta keeleteo auhind) ja keelekasutuse liberaliseerimine. Aktsepteeriti arusaam eesti keelest kui erinevate allkeelte süsteemist, kus normikeel on üks keelevariant teiste kõrval.

Viimane peatükk vaatleb, millisenastub eesti keel uude aastatuhandesse. Tutvustatakse riiklikke programme ja arengukavasid, millega riik kannab hoolt eesti keele positsiooni kindlustamise ning eesti keele uurimise ja arendamise eest. See on tugevdanud eesti keele uurimis- ja arenduskeskusi, aidanud tõsta eesti keele moodsa kõrgtehnoloogilise ühiskonna vajadusi täitvaks riigikeeleks ning samas areneda ka paindliku ja rikkaliku kultuurkeelena. Uue sajandi olulisemate teemadena on raamatus eraldi alapeatükkides kirjeldatud eesti keelt virtuaalkeelena, tõstes esile keele- ja kõnetehnoloogilisi lahendusi, digitaalseid keelekogusid jm keelelisi abivahendeid; eesti murdekeelte hoidmist, arendamist ja velmamist ning eesti keele kasutamist, uurimist ja õpetamist laias ilmas.

Raamatu autori hinnangul on eesti keel praegu kiiremas muutumises kui kunagi varem eelneva saja aasta jooksul. Seepärast ei tee ta kaugemaleulatuvaid kokkuvõtteid, vaid tõstab esile mõned eesti keele ning selle uurimise ja arendamise praegust seisutitlevad suurteosed: „Eesti keele seletav sõnaraamat“ (2009), „Eesti kohanimeraamat“ (2016), „Estonian language“ (2002), Wiedemanni „Eesti keele grammatika“ tõlge eesti keelde (2011), raamatusari „Eesti keele varamu“ (alates 2015). Selline valik esindab igati auväärselt oma maa suurt keelt.

Reet Kasik